

LUDWIK EHRLICH
(1889–1968)

Ten wybitny znawca prawa międzynarodowego publicznego, znany w Polsce i na świecie, jest kojarzony na ogół z prawem międzynarodowym. To ujęcie słuszne, choć w życiorysie profesora Ludwika Ehrlicha jest też sporo ważnych elementów dzisiejszych stosunków międzynarodowych. Fakt, że Ehrlich był ostatnim dyrektorem Szkoły Nauk Politycznych UJ w latach 1946–1949, jest tego najlepszym potwierdzeniem.

O Szkole Nauk Politycznych pisał wielokrotnie szczegółowo i ze znanstwem prof. Andrzej Zięba¹. Warto więc poruszyć ten aspekt i zająć się życiorysem naukowym profesora Ehrlicha.

Pochodzący ze spolonizowanej rodziny żydowskiej Ludwik Ehrlich urodził się w galicyjskim Tarnopolu w 1889 roku. Był synem zamożnego adwokata Arnolda Ehrlicha i Flory z Bernsteinów. Biografie zwracają uwagę, że był kuzynem Szymona Rundsteina, profesora i znawcy prawa narodów w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie². Szkołę podstawową i część gimnazjum zaliczył w rodzinnym Tarnopolu, a po przeniesieniu się rodziny do Lwowa kontynuował swoją edukację w tym mieście, z którym naukowo i emocjonalnie był związany ponad 30 lat. W wieku 18 lat rozpoczął studia na Uniwersytecie Franciszkańskim we Lwowie, działającym w latach 1817–1918 i będącym protoplastą Uniwersytetu Jana Kazimierza. Studiował równoległe prawo, filozofię i historię literatury. Jego ówczesnym wykładowcą był m.in. Oswald Balzer.

Studia za granicą rozpoczął przed I wojną światową na Uniwersytetach w Halle i w Berlinie (1912–1913). Ukoronowaniem tego etapu kształcenia był niewątpliwie pobyt w Oksfordzie w latach 1913–1916. W wieku 26 lat uzyskał tam stopień *bachelor of letters*, po czym prowadził prestiżowe wykłady z historii nowożytnej (1916–1917)³.

Pobyt w Anglii uchronił go od niebezpieczeństwa służby wojskowej (lub służby pomocniczej) w c.k. armii, do czego był zobowiązany paszportem austro-węgierskim.

W 1917 roku wyjechał na trzy lata na kontrakt w University of California w Berkeley, ucząc historii i działając w różnych ugrupowaniach polskich w USA wspierających polskie dążenia niepodległościowe.

Nie umniejszając wagi tych dokonań, trzeba dostrzec, że z początkiem XX wieku uniwersytet w Berkeley był jedną z wielu amerykańskich uczelni prowincjonalnych o przeciętnej reputacji. Lata sławy tej placówki, wybitni uczeni i nobliści (zwłaszcza fizycy) pojawili się tam dopiero dwie dekady później. Pobyty w Oksfordzie i Berkeley doprowadziły do perfekcyjnej znajomości angielskiego i ścisłych związków z anglosaskim sposobem myślenia naukowego profesora Ehrlicha.

¹ Zob. A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego (1920–1949)*, <http://www.inp.uj.edu.pl/hisdostep> [dostęp: 11.08.2014].

² *Biogramy uczonych polskich, część I: Nauki społeczne*, zeszyt 1: A–J, Wrocław 1983.

³ *Ibidem*.

Po powrocie do niepodległej Polski wrócił on do Lwowa i w 1920 roku w wieku 31 lat podjął pracę jako docent w Katedrze Prawa Narodów. Cztery lata później został mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Katedry Prawa Narodów. Warto zaznaczyć, że w tym okresie odrzucił prestiżowe oferty zatrudnienia w Oksfordzie i w Berkeley. Rozwój naukowy umożliwił już w 1929 roku awans na profesora zwyczajnego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

W 1923 roku ożenił się z Amerykanką Frances Safe *de domo* Lawton. Córka Constance-Krystyna urodziła się w 1924 roku, a cztery lata później syn Andrzej. Dzieci były biegłe w obu językach, gdyż Frances nigdy nie nauczyła się polskiego.

Małżeństwo Ehrlichów przeżyło wspólnie 45 lat, zbiegiem przypadku oboje małżonkowie urodzili się i zmarli w tych samych latach⁴.

W 1930 roku Ehrlich objął funkcję kierownika Studium Uzupełniającego Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa UJK, którą to funkcję pełnił do wybuchu wojny w 1939 roku⁵. Studium to, mimo nazwy, w programie miało wiele przedmiotów z zakresu nauk politycznych i stosunków międzynarodowych, a w założeniu miało być kuźnią kadr polskiego MSZ, co nie do końca udało się zrealizować.

Lata międzywojenne były znaczące, jeśli idzie o dorobek naukowy i aktywność międzynarodową profesora Ehrlicha. W latach 1934–1937 był dziekanem Wydziału Prawa UJK, w każdym roku odbywał gościnne wykłady za granicą. W latach 1928–1929 pełnił funkcję sędziego *ad hoc* Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze. Z ważniejszych wykładów gościnnych wypada odnotować jego odczyty w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze (1927, 1928, a potem 1962), w Pradze (1929), Jassach (1934), Londynie (1937 i 1938)⁶. Co więcej, w 1934 roku we Lwowie z inicjatywy Ehrlicha odbyła się duża konferencja międzynarodowa poświęcona kwestiom nauczania stosunków międzynarodowych.

⁴ Córka Constance-Krystyna wstąpiła do zakonu urszulanek jako siostra Emilia i została cenioną biblistką. Była asystentką naukową papieża Jana Pawła II. Zmarła w Watykanie w 2006 r. Syn Andrzej (ur. 1928) był bohaterem Armii Krajowej, powstanie warszawskie przeszedł w wieku 16 lat jako saper w batalionie „Kiliński” – po kapitulacji był w oflagu dla jeńców w Neuengamme. Zob. też *Papież i zakonnica*, Wyborcza.pl, 26.04.2011, http://wyborcza.pl/1,76842,9474394,Papiez_i_zakonnica.html [dostęp: 31.07.2014].

⁵ A. Radzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006; idem, *Lwowska Szkoła Dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33). Nawiasem mówiąc, powstaje kontrowersja co do nazwy Studium. Indeks UJK należący do ojca autora niniejszych słów, Romana Chorośnickiego, zawiera pieczętki (z 1936 r.) „Studium Uzupełniające Dyplomatyczne”. Być może później opuszczono jeden z członów nazwy, ale to tylko hipoteza. Studium prowadziło cztery seminaria i nadawało tytuł magistra stosunków dyplomatycznych. Po wojnie UB bardzo poszukiwało absolwentów studium, gdyż uważano je za „wylegarnię dwójkarzy”. Na szczęście akta UJK wróciły do Ossolineum w 1958 r.

⁶ *Biogramy uczonych polskich*.

W Falejówce koło Sanoka profesor nabył spory majątek z dworkiem i parkiem o powierzchni łącznej blisko 180 hektarów⁷. Różne problemy finansowe były wynikiem zadłużenia majątku i lekkomyślnego wystawiania weksli⁸. Lwowski okres życia i działalności zaowocował także niezliczonymi anegdotami i opowieściami, zapewne nie zawsze prawdziwymi, związanymi z osobą Ehrlicha. Opowiadano na przykład o poleceniu dla służącej zwinięcia dywanów w mieszkaniu przy ulicy Batorego we Lwowie, gdzie profesor – chory na grypę – egzaminował studentów, a także o pośpiechu, z jakim kończył egzaminy w tymże mieszkaniu przed godziną 22.00, aby nie zapłacić dozorczy za otwieranie bramy.

Jako dziekan Wydziału Prawa, w czasie rozruchów antysemickich we Lwowie w 1936 roku miał wydać polecenie woźnym, by strzałami ze śrutówek zestrzelili baloniki z antyżydowskimi hasłami zawieszonymi pod dachem pięknej auli uniwersytetu. Nie całkiem się to powiodło, gdyż zbito przy okazji kilkanaście szyb w dachu wspomnianej auli.

Profesor Ehrlich był bezspornie świetnym naukowcem, ale co do jego zdolności dydaktycznych zdania wśród asystentów i studentów były podzielone⁹. Charakterologicznie nie miał łatwej osobowości. Uczeń profesora Stanisław Edward Nahlik wspomina niemiłe zaskoczenie swojego mistrza, kiedy w 1936 roku, po trzyletnim okresie asystentury nie poprosił o kolejne trzy lata, lecz przeniósł się do pracy w MSZ¹⁰.

Długi żywot miała też inna anegdota, całkowicie nieprawdziwa, która przypisywała profesorowi Ehrlichowi usunięcie z asystentury Herscha Lauterpachta, który wyjechał do Anglii, gdzie zrobił niebywałą karierę w Cambridge uwieńczoną pozycją sędziego MTS i szefa Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ¹¹. Już choćby pobieżna analiza biografii sir Lauterpachta pióra jego syna Elihu z 2010 roku dowodzi, że poza urodzeniem w Galicji (Żółkiew) i studiami prawniczymi we Lwowie obaj profesorowie, choć niewątpliwie dobrze się znali, nie mieli z sobą nic wspólnego¹².

Okres wojny Ehrlich spędził w Falejówce, która znalazła się na obszarze Generalnej Guberni. Mimo że był w lipcu 1941 roku we Lwowie, szczęśliwie nie znalazł się na liście opracowanej przez OUN, a przekazanej Niemcom, którzy dokonali lipcowej masakry polskich uczonych na Wzgórzach Wuleckich we Lwowie.

⁷ *Falejówka. Historia*, Bieszczady24.pl, http://bieszczady24.pl/pl38/38/miejscowosc_szczegoly:217 [dostęp: 31.07.2014].

⁸ Kłopoty finansowe wynikały z zadłużenia majątku przez dwóch ostatnich współwłaścicieli, o czym prof. Ehrlich nie wiedział. Tak twierdzi Tadeusz Gretschel w swoich pamiętnikach (*Lwowskie czasy*, rękopis 1995), który zastępował przez pewien czas chorego sekretarza Ehrlicha, Wasserfelda.

⁹ Dyskretnie i między wierszami pisze na ten temat S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć (pamiętniki)*, t. II, Kraków 1983.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Zob. E. Lauterpacht, *Sir Hersch Lauterpacht: Biography*, Cambridge 2010.

¹² *Ibidem*.

Po ataku Niemiec na ZSRR Ehrlich bywał też często we Lwowie. Jak się wydaje, nawiązał współpracę z ruchem oporu, który z powodu jego biegłej znajomości niemieckiego polecił mu badać osobiście prawne aspekty masowych przesiedleń na Zamojszczyźnie, całkowicie sprzecznych z konwencjami haskimi¹³. To tłumaczy pobyt profesora na Zamojszczyźnie i jego aresztowanie w niejasnych okolicznościach w Hucie Krzeszowskiej, a potem pobyt w więzieniu w Biłgoraju.

Ehrlich miał sporo szczęścia, gdyż uwięzienie mogło zakończyć się egzekucją lub obozem koncentracyjnym. We wrześniu 1943 roku, po brawurowej akcji oddziału AK dowodzonego przez legendarnego potem dowódcę, majora Tadeusza Sztumberk-Rychtera „Żegotę”, więzienie w Biłgoraju zostało rozbite, a wszyscy więźniowie (w liczbie 72) odzyskali wolność¹⁴.

Profesor nie ryzykował już powrotu do Lwowa lub Falejówki, ale przyłączył się i dotrwał do końca okupacji w oddziale partyzanckim porucznika Tadeusza Kuncewicza „Podkowy”, operującego w Puszczy Solskiej, który wykonał akcję zdobycia więzienia w Biłgoraju. Dzięki znajomości języków prowadził nasłuch radiowy rozgłośni angielskich, niemieckich i szwajcarskich¹⁵.

Po zakończeniu wojny powrót do Lwowa okazał się z oczywistych powodów niemożliwy, a majątek w Falejówce nowe władze rozparcelowały i pozbawiły prawowitych właścicieli ich własności. Dla oszczędzenia rodzinie dalszych trudów wędrówki po Polsce Ehrlich zdecydował się osiaść w Krakowie i kontynuować pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Mimo że wielu profesorów lwowskich pojechało do Wrocławia, tworząc tam prężny polski ośrodek naukowy, on nie podjął przeprowadzki. Rozpoczął pracę w Katedrze Prawa Narodów UJ, a od 1946 roku kierował Szkołą Nauk Politycznych UJ.

W tym okresie napisał sporo artykułów z obszaru dzisiejszych stosunków międzynarodowych, w tym także niewielką, ale ważną merytorycznie książkę *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, wydaną przez księgarza i wydawcę Stefana Kamińskiego. W tej istotnej pracy analizował rzeczywistość międzywojenną i powojenną, krytycznie pisał o Lidze Narodów, ale także o ONZ. Do legendy przeszło jego określenie „dreadnought” na określenie pancernika. Polskiej nazwy użył po raz pierwszy porucznik Eryk Sopoćko, marynista, który dostrzegł podobieństwo w kształcie zwierzęcia o tej nazwie i okrętu wojennego HMS „Dreadnought”, który wszedł do służby w 1906 roku, dając początek całej serii okrętów o przełomowej konstrukcji i właściwościach bojowych.

Rozwój Szkoły Nauk Politycznych UJ, działającej – jak przed wojną – pod egidą Wydziału Prawa UJ, przerwały brutalne decyzje administracyjne nowych władz, które w 1949 roku po prostu ją zlikwidowały. Księgarnię i Wydawnictwo Antoniego Kamińskiego upaństwowiono, a spora część wydrukowanych książek

¹³ Zob. T. Gretschel, *op. cit.*

¹⁴ Zob. J. Turowski, *Pożoga. Walki 27. Wołyńskiej Dywizji AK*, Warszawa 1990.

¹⁵ *Biogram uczonych polskich*.

poszła na przemiał¹⁶. Bezkrytyczne stosowanie wzorów nauki radzieckiej doprowadziło do likwidacji projektu stworzenia studiów międzynarodowych i politycznych (zamiast tego miał być wyłącznie marksizm-leninizm i historia WKP(b)) i zahamowało na długie lata naturalne badania nad rozwijającym się prawem międzynarodowym publicznym oraz nową dyscypliną – stosunkami międzynarodowymi.

Ehrlich, jako osoba bezspornie prześladowana przez nazistów, nie podlegał większym szykanom ani przykrościom, czego doświadczyli inni wybitni uczeni (Adam Krzyżanowski, Stefan Langrod, Julian Kleiner czy Władysław Wolter). Dziwaczne funkcje w postaci „zastępcy profesora” miały być hamulcem dla tzw. reakcyjnej profesury głoszącej wsteczne poglądy. Olbrzymią zasługą Ehrlicha w tym okresie było zainicjowanie i redakcja kilkutomowej serii „Biblioteka Szkoły Nauk Politycznych” z pomocą wspomnianego już wydawcy Stefana Kamińskiego, ale oczywiście w 1949 roku działania w tym zakresie przerwano.

Smutne lata ograniczeń dydaktycznych i możliwości publikacji Ehrlich wykorzystał na intensywną pracę naukową. Czas do przełomu październikowego w 1956 roku nie został zmarnowany: ukazały się cenne i pionierskie monografie o Pawle Włodkowicu i Stanisławie ze Skalbimierza (1954), *Polski wykład prawa wojny XV wieku* (1955) i czwarte wydanie dawnego *Prawa narodów* (pierwszego w Polsce podręcznika prawa międzynarodowego z 1927 roku) pod nową już nazwą *Prawo międzynarodowe* (1958).

384

Prawo międzynarodowe było z założenia kanonicznym duplikatem ósmego wydania znanego podręcznika *Oppenheim's International Law* (także z 1958 roku), w dużej mierze napisanego również przez H. Lauterpachta, który zaktualizował podręcznik Lassya Oppenheima z XIX wieku.

Oceniając dzisiaj dzieło Ehrlicha, trzeba zauważyć, że mimo erudycyjnej formy i wielu zalet w drugiej połowie XX wieku był to już podręcznik nieadekwatny do zmian, które zaszły w prawie narodów. Dla historyków prawa międzynarodowego jest to jednak dzieło bezcenne.

W latach sześćdziesiątych Ehrlich napisał ważne prace na styku polityki i prawa międzynarodowego dotyczące roli Pawła Włodkowica w prawnych działaniach przeciw Krzyżakom i suwerenności Polski na ziemiach zachodnich i północnych. Były to dzieła ściśle naukowe, które jednak ówczesna propaganda uwikłana w boje z „rewizjonistami bońskimi” i rewizjonizmem zachodnioniemieckim wykorzystywała czysto instrumentalnie.

W dzisiejszym prawie międzynarodowym, w sferze tak ważnej jak suwerenność państw do dzisiaj obowiązuje kanon podziału suwerenności na całkowitą i samowładność, będących własną koncepcją teoretyczną profesora Ehrlicha. W latach powojennych pełnił on funkcję biegłego sądowego w zakresie odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej. Stworzył przy tym oryginalną dok-

¹⁶ Relacja Krystyny Kamińskiej, córki Stefana, opowiedziana autorowi w 1981 r.

trynę odpowiedzialności Niemców za zbrodnie na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej, opartą na założeniu, że wszczęcie II wojny światowej miało charakter nielegalny, gdyż naruszało pakt Ligi Narodów i pakt Brianda-Kellogga. Koncepcję tę przyjął i zastosował Trybunał Norymberski w procesie ustalania zakresu odpowiedzialności indywidualnej sprawców II wojny światowej.

Kierownictwo Katedry Prawa Międzynarodowego UJ Ehrlich sprawował do 1961 roku, mimo że wiek emerytalny osiągnął formalnie w 1959 roku. Trudno określić jego rolę w powołaniu swego następcy, którym został jego dawny uczeń i asystent, docent E. Nahlik ściągnięty z UMK w Toruniu w 1962 roku. Fakt powołania bezpartyjnego kierownika ważnej katedry prawa UJ był wówczas rzadkością. Z Nahlikiem i pracownikami katedry Ehrlich utrzymał poprawne czy nawet formalne relacje, ułatwiając dzięki swoim znajomościom nawiązywanie nowych kontaktów naukowych¹⁷.

Jako wybitny uczony, znawca prawa międzynarodowego, historyk prawa międzynarodowego, historii doktryn polityczno-prawnych i stosunków międzynarodowych profesor Ludwik Ehrlich dał podwaliny pod dalszy rozwój tych dyscyplin w Polsce i na Uniwersytecie Jagiellońskim. Słusznie można go zatem zaliczyć do grona wybitnych koryfeuszy nauki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie¹⁸.

NAJWAŻNIEJSZE PUBLIKACJE LUDWIKA EHRLICHA

Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1914)

Gdańsk. Zagadnienia prawno-publiczne (1926)

Petitions of Right (1929)

The Positivism in International Law (1938)

Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych (1947)

Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skalbmierza (1954)

Polski wykład prawa wojny XV wieku (1955)

Interpretacja traktatów (1957)

Prawo międzynarodowe (1958)

¹⁷ S.E. Nahlik, *op. cit.*

¹⁸ Szczegółową analizę dorobku naukowego L. Ehrlicha w aspekcie stosunków międzynarodowych przedstawił T. Pugacewicz, *Dorobek badawczy i organizacyjny Ludwika Ehrlicha na tle rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce do 1950 roku* [w:] *Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, Kraków 2010. Zob. także: S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 2, s. 382–385; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)* [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji UJ*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 315–319.

Suwerenność a morze w prawie międzynarodowym (1961)
Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych (1962)
Rektor Paweł Włodkowic, rzecznik obrony przeciw Krzyżakom (1963)

BIBLIOGRAFIA

- Lankosz K., *Ludwik Ehrlich (1889–1968)* [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji UJ*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 315–319.
- Nahlik S.E., *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 2, s. 382–385.
- Pugacewicz T., *Dorobek badawczy i organizacyjny Ludwika Ehrlicha na tle rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce do 1950 roku* [w:] *Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, Kraków 2010.
- Radzik A., *Lwowska Szkoła Dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33).
- Radzik A., *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006.
- Tuleja P., Wojtyczek K., *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, red. A. Szmyd, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012.